

Vid kanten av Babij Jar, sommaren 2007

AV ANN WIKSTRÖM

Så står jag där till slut, vid kanten av ravinen Babij Jar i Kiev. Symbolen för Förintelsen i Sovjetunionen. I Babij Jar mördades bara under två dagar, den 29-30 september 1941, mer än 30 000 judar. Ukrainska forskare tror att sammanlagt 150 000 judar dog på denna plats.

Ravinen är mycket större än jag tänkt mig, med olika förgreningar. Vår guide säger att ingen riktig vet var massgravarna fanns. Kring ravinen är det idag grönt och vackert, i närheten sitter några ungdomar och har picknick.

Det är Julia Smiljanskaja, chef för Institutet för judiska studier, som har tagit oss med till Babij Jar. På vägen dit berättar hon en del av sin egen familjs historia. Hennes far var bara en liten pojke när tyskarna intog Kiev i september 1941 och beordrade alla judar att samlas på en viss plats för att ”förflyttas”. Han beger sig till samlingsplatsen tillsammans med sin mor. På vägen träffar de en okänd kvinna som länge talar med modern. Kvinnan följer dem längs vägen. Efter stund säger hans mor att han måste följa med den främmande kvinnan. Han vill inte, men gör som modern säger. Kvinnan tar hans hand och de går åt ett annat håll. Modern fortsätter mot Babij Jar och han ser henne aldrig mer.

Vi är en grupp på tretton svenskar som har rest till Ukraina på en studieresa arrangerad av SKMA och Centret för Holocauststudier i Kiev. För två år sedan gjordes en liknade resa i de västra delarna av Ukraina. I år gick resan till Kiev, Poltava, Krim och Odessa. Med på resan är också fyra personer från Holocaustcentret, först och främst dess chef Anatolij Podolskij – alltid lika full av energi och kunskap, en obotlig optimist som tror att ingenting är omöjligt. I varje stad vi kommer till möts vi av lokala lärare och historiker som kunnigt och engagerat berättar om sin stads historia.

De sista dagarna av vår resa tillbringas vi i Odessa. Där besöker vi det lilla judiska museet som berättar om Odessas judiska historia. Vi träffar Anna Misiok, som tar oss med på en vandring längs Odessas gator. Med sin lugna, mörka röst för hon oss tillbaka till det intellektuella judiska Odessa i början av förra seklet. Jag kan nästan se Josef Klausner stå i ett gathörn och prata med Vladimir Jabotinsky, och jag tycker mig skymta Isaak Babel i en portuppgång.

Anna ger oss också glimtar från hur det var att leva som judinna i Sovjetunionen. Hon berättar om när hennes far, funktionären i kommunistpartiet, i hemlighet skickade henne att hämta pesach-brödet på en speciell adress. Hon berättar också om något som hon beskriver som ”inget annat än ett mirakel”. Det inträffade när hon som ung medarbetare på Odessas litteraturmuseum var med och byggde upp en utställning där man lyfte fram Odessa-författare av olika nationaliteter. Miraklet var att man till slut lyckades få igenom att det även skulle finnas ett ”judiskt hörn” i utställningen. Ett av argumenten man använde var att de judiska författare som man ville ha med i utställningen levde innan revolutionen och därför inte hade kunnat vara ”kontrarevolutionära”.

Studieresan gav oss inte bara kunskap om Förintelsen och judiskt liv i Ukraina, vi fick också lära oss om den sovjetiska historien och om det moderna Ukraina. Vad innebar det för Förintelsens genomförande i Ukraina att landet var en del av Stalins Sovjetunion? Vad fick det för betydelse efter kriget, för de överlevande och för historieskrivningen? Hur är det idag, när det självständiga Ukraina skriver om den sovjetiska historien och lyfter fram det ukrainska? Vad har judarna och Förintelsen för plats där?

Ann Wikström har arbetat med internationella frågor på Forum för levande historia. Hon arbetar nu som frilans.